

Opponensi vélemény

Cieger András

„A magyar országgyűlés a dualizmus korában. I. A Képviselőház (1865–1918)” című doktori értekezéséről

Bírálatomat két szubjektív megjegyzéssel kezdem. Munkámat némileg megnehezítette az a tény, hogy a benyújtott disszertáció már megjelent az Országgház Könyvkiadó „A magyar országgyűlések története” sorozatában. A szerzőnek a sorozat elvárásaira is tekintettel kellett lennie, de olvasóként és főként bírálóként néha nem volt egyszerű a két szempontot szétszálazni. Egyrészt ugyanis a disszerensnek egy informatív, olvasmányos, megadott szempontok szerint rendezett áttekintést kellett nyújtania a dualizmus kori magyar parlament alsóházáról, másrészt az akadémiai doktori fokozat követelményeinek is meg kellett felelnie. Megelőlegezve következtetésem egy részét, rögtön az elején kijelenthetem, hogy a disszerens bravúrosan oldotta meg a feladatot. Úgy vélem, örülhetünk, hogy végül is Cieger András kapott felkérést a kötet megírására. Biztos vagyok abban, hogy más, a témával hosszabb ideje foglalkozó kollégák tollából is kiváló összefoglalás született volna, de a kötetnek mindenképpen előnyére vált, hogy a hangsúly a politika kultúrtörténetére helyeződött. A disszerens közel egy évtizede kezdett ilyen jellegű kutatásba, és csak üdvözlendő, hogy a politika- és társadalomtörténeti megközelítés mellett kiemelt szerepet kapott ez, a magyar történetírásban – legalábbis a 19. század történetére nézve – mindmáig meglehetősen elhanyagolt nézőpont. Itt jegyzem meg, hogy bár a kötet tárgya csak a Képviselőház – a Főrendiház történetét Tóth-Barbalics Veronika írta meg –, több téma esetében is szükséges volt a teljes országgyűlésre reflektálni, és ezt a szerző meg is tette.

A disszerens a kiterjedt szakirodalom mellett változatos forrásokat használt fel. Utóbbiak, bár egyenetlenül, de oly bőséggel állnak rendelkezésre, hogy nagy fokú szelekcióra volt szükség. Úgy vélem, az eredmény szempontjából a szerzőnek sikerült ideális kompromisszumot megvalósítania: úgy nézett át és hasznosított jelentős mennyiségű levéltári és kéziratot, hogy ezek nem feszítik szét a kereteket és nem terhelik a szöveget, az végig gördülékeny marad. A számtalan kiadott és néhány kiadatlan emlékirat, valamint Mikszáth országgyűlési karcolatainak felhasználása pedig színesebbé és még olvasmányosabbá teszi a könyvet.

A kötet felépítése világos, logikus és arányos; hat tematikus egységben tárgyalja a témát. A továbbiakban az egyes fejezetek sorrendjében fejtem ki véleményemet és kritikai észrevételeimet.

A könyv az országgyűlésről szól ugyan, de a választások és a választójog kérdése szorosan összefügg azzal, ezért még akkor is túl vázlatos ezek bemutatása, ha a korábbi szakirodalom alaposan körbejárta ezt a két témát. Például egy szóval sem említi azt a tényt, hogy Erdélyben a korszak végéig érvényben maradt az 1848. évi II. (erdélyi) törvény, pedig az ország területének egyötödéről van szó, és a kérdésnek Egyed Ákos, Ruszoly József és Pap József is szentelt tanulmányt. A némileg eltérő szabályozás, főként a magasabb cenzus azt eredményezte, hogy az amúgy is szegényebb erdélyi lakosság körében még alacsonyabb volt a választójoggal rendelkezők aránya, mint a Királyhágó másik oldalán. A választásoknak, választási korrupciónak viszonylag gazdag szakirodalma van – maga a szerző is foglalkozott utóbbi témával –, így itt jórészt az ismert kép összefoglalását kapjuk.

Az *Alkotmánytemplom* című rész (I. fejezet) jó és világos összefoglalását adja az országgyűlés helyének az állami hatalomgyakorlás rendszerében, megalapozva a későbbi okfejtést. Kezdetben nem igazán értettem, miért itt szerepel az országházak – amúgy informatív és érdekes – bemutatása (I.1. alfejezet). Nyilván valahol erre is sort kellett keríteni, de kissé erőltettnak éreztem, hogy a szerző a politikai architektúrát a szó szoros értelmében vett architektúrával kapcsolta össze. A fejezetet olvasva azonban annál inkább elfogadtam ezt a megoldást, mivel itt nem a kötelező penzum lerovásáról, nem pusztán a „díszlet” bemutatásáról van szó, hanem a disszerens szerves egységben vizsgálja a kettőt, például az országgyűlés és a kormány viszonyának elemzését frappáns módon azzal vezeti fel, hogy Ybl a kiegyezés előtt még a padsorokkal szembefordítva képzelte el a miniszterek bársonyszékeit, de bemutatkozásakor az Andrássy-kormány szimbolikus módon a Deák-párt első sorában foglalt helyet (53. o.).

A fejezetben olyan fontos kérdések tisztázása kerül sor, mint a király és országgyűlés, illetve a kormány és parlament viszonya. Előbbire nézve Sente Zoltán 2011-ben megjelent munkájában meggyőzően cáfolta a magyar történetírásban tévesen meggyökerezett vélekedéseket az uralkodó „titkos” előszentesítési jogáról. Cieger András nemcsak ezt a kérdést mutatja be kiegyensúlyozottan, hanem az országgyűlés és a kormány viszonya kapcsán szintén sokban árnyalja azt a közkeletű sommás véleményt, hogy a dualizmus korában a kormány irányította az országgyűlést. A kormány vád alá helyezésének vagy a parlamenti vizsgálóbizottságok kezdeményezésének kísérletein keresztül rámutat arra, hogy bár ezek többnyire sikertelenek maradtak, több esetben mégis a szóban forgó miniszterek lemondását

eredményezték. Szemléletes azoknak a dualizmus idején kialakult gyakorlatoknak bemutatása is, mint amilyen a bizalmatlansági indítvány, amelyeken keresztül az ellenzék is meg tudta jeleníteni programját, és bizonyos fokú nyomást tudott gyakorolni a kormányra. A szerző meggyőzően bizonyítja, hogy „tartósan sem az országgyűlés, sem az uralkodó bizalma és támogatása nélkül nem lehetett kormányozni” (69. o.). A törvényhozó és végrehajtó hatalom viszonyában a korszakban egyre inkább utóbbi javára billent a mérleg – a valós erőviszonyokat jól mutatja a miniszterelnök és a házelnök közti viszony alakulása –, de a disszerens elemzése rávilágít a folyamat összefüggéseire a modern politikai rendszer kiépülésével, illetve a kormányok patronázshatalmának növekedésével.

A Képviselőház munkájának bemutatása (II. fejezet: *Törvénygyár*) kapja értelemszerűen a legnagyobb teret. Az alapozást a házszabályok változásának és a képviselők jogállásának elemzése képezi. A viszonylag hosszú rész azonban bizonyos fokú átfedést mutat korábbi és későbbi (al)fejezetekkel (erre a végén még visszatérek).

A Képviselőház társadalmi összetételével többen is foglalkoztak az elmúlt évszázad folyamán, igaz, a teljes korszakot átfogó modern vizsgálat éppen most van folyamatban. Ennek egyes részeredményeit a disszerens szerencsés módon a publikációkból, illetve Pap József baráti közreműködése révén felhasználhatta (a táblázatok is nagyrészt ezekre épülnek). Az alfejezet (II. 2.) tehát a legújabb eredmények korrekt összefoglalása, néhány ponton azonban véleményem szerint a szerző kritikátlanul veszi át az előző évtizedek megállapításait, sémáit. Itt elsősorban a nemesi címmel bírók magas arányából levont következtetésre gondolok. Azzal a kijelentéssel, hogy az „országos ügyek intézése továbbra is a régi kiváltságos társadalmi réteg kezében összpontosult” (96. o.), tulajdonképpen egyet lehetne érteni, ha a szerző ilyen téren nem hasonlítaná Nyugat- és Észak-Európához Magyarországot. Miután köztudomású, hogy Magyarországon – Spanyolország és Lengyelország után – a legmagasabb volt Európában a nemesek aránya, ráadásul ez az arány a magyar etnikum körében az átlagot jóval meghaladta (Kósa László becslése szerint akár a 10-11%-ot is elérhette),¹ és miután az egykori nemesek személyükre nézve „régijogon” választók maradtak, mind a választók, mind a képviselők körében – akik között a magyar etnikum szintén jelentősen felülreprezentált volt – eleve magas volt a nemesi címmel rendelkezők aránya. Ha ehhez hozzávesszük a nemesség 1848 előtti (és utáni) vagyoni szerkezetét – a törpebirtokosok vagy birtok nélküliek nagy arányát –, nem szorul különösebb magyarázatra, hogy a nemesség Magyarországon nem azt jelentette, mint Nyugat- vagy Észak-Európában, ahol több országban 1% körül mozgott vagy azt sem érte el arányuk, és a rendi világban is teljesen más volt vagyoni állapotuk és státuszuk, mint a magyarországi

---

¹ Kósa László: *„Hét szilvafa árnyékában”. A nemesség alsó rétegének élete és mentalitása a rendi társadalom utolsó évtizedeiben Magyarországon.* Budapest, Osiris, 2001. 26.

hétszilvafás nemeseknek. Nyilvánvalóan ezzel a disszerens is teljesen tisztában van, de ha ezt a közhelyet a magyar történészek is figyelmen kívül hagyják, vagy nem hangsúlyozzák eléggé, akkor a nemzetközi szakirodalom továbbra is az almát fogja a körtével összehasonlítani, és abból félrevezető következtetéseket fog levonni.

A képviselők etnikumáról csak érintőlegesen esik szó a felekezet és életkor kapcsán, de a szerző visszatér a kérdésre a nemzetiségi képviseletről szóló részben (III. 2. alfejezet), ezért erre ott reflektálok. Sajnálatos, hogy a szerző teljesen figyelmen kívül hagyja a regionális szempontot, pedig ő maga is több kiváló tanulmányt szentelt a kérdésnek. Országos vizsgálat ugyan nem készült a regionális sajátosságokról (most van egy ilyen jellegű kutatás folyamatban egy NKFI pályázat keretében), de részeredmények rendelkezésre állnak.

A képviselői szerepek kialakulásánál a szerző előbb számba vette a pálya lezárását kiváltó okokat, majd a hivatásos politikusok csoportjára koncentrált, azon belül próbált meg típusokat elkülöníteni. Miután az egyes típusokra csak két-három példát látunk, nehéz megállapítani, mennyire sikerült elkülöníteni az egyes kategóriákat. Csernátorny Lajos esetében például a szerző maga jelzi, hogy képviselői pozícióját a Tisza Kálmánhoz fűződő bizalmas viszonyának, nem pedig „botrányhős” mivoltának köszönhette, de a hivatásos politikusok csoportjának fele eleve a „hátsó pados képviselők” közé van besorolva. Esetükben pontosan az szorul magyarázatra, hogy miért éppen nekik sikerült hosszan megmaradni a hatalom árnyékában. Erre nézve van ugyan a szerzőnek néhány felvetése, de itt is, mint a könyv több más olyan részénél, ahol nem állnak rendelkezésre országos lefedettségű alapkutatások, példák bemutatásával hidalja át a problémát. Nem világos, hogy a külön részben tárgyalt „érdekkijárók” hogyan viszonyulnak az előbb említett típusokhoz vagy a képviselők egészéhez, de a téma relevanciája a későbbiekben mindenképpen indokolna egy alapos kutatást, a képviselők és választókerületeik viszonyának széleskörű feltárását. Ehhez jó kiindulópontot jelent a szerző úttörő vállalkozása.

A továbbiakban eredeti források alapján érdekes összefoglalásokat kapunk olyan eddig egyáltalán nem, vagy csak egy-egy konkrét eset kapcsán érintett témákról, mint a fizetések vagy a képviselők eladósodása – utóbbi szintén olyan kérdés, amelyik külön tanulmányt érdemelne. Tanulságosak a fizetések kapcsán bemutatott különböző álláspontok és viták, amelyek egyúttal azt is mutatják, hogy bár a tendenciák a szakszerűsödés irányába mutatnak, de a „politikusi hivatás professzionalizációja (...) sosem válhatott befejezetté” (143. o.). A szerzőnek sikerül érdekesen és a téma szempontjából relevánsan tárgyalnia olyan látszólag száraz témát is, mint a képviselői hiányzások vagy a Képviselőház határozat- és

tanácskozásképtelensége. A 13. táblázat érzékletesen szemlélteti a magyar parlament századforduló utáni válságát.

Az országgyűlés munkaparlamentté alakulását jól mutatják a számok (II.6.), hiszen Cieger András számításai szerint átlag három (ülés)naponta fogadtak el törvényt, a korszakban összesen 2111-et. Igen beszédes a 14. táblázat is, kiválóan illusztrálja a törvényhozói munka jellegének átalakulását. Úgyszintén – saját kutatáson alapuló – nagyon hasznos áttekintést kapunk a döntéshozatal háttéréről, a plenáris ülések mellett az osztályok és bizottságok alakulásáról és tevékenységéről, a szakbizottságok egyre növekvő szerepéről. Ezekről eddig jórészt csak utalások szintjén szólt a szakirodalom. A szerző a törvényalkotás folyamatát a költségvetési törvény példáján mutatja be. Ez tökéletes választás, nemcsak a költségvetés elfogadásának fontossága és periodicitása miatt, hanem azért is, mert ennek kapcsán a parlament működésének zavarairól, az indemnitásról és az ún. exlex állapotról is képet kapunk.

A következő nagy egység (III. fejezet: *Aréna – a parlament mint küzdőtér*) több fontos témát is tárgyal, amelyek közül egyesek, mint a horvát és a nemzetiségi képviselők vagy a pártok szerepe, viszonylag jól ismertek a korábbi szakirodalomból. A horvát képviselőkről éppen Cieger András közölt pár éve tanulmányt, a nemzetiségi képviselet esetében (III.2. alfejezet) a szakirodalom alapján foglalja össze a témát. A szász képviselőkről szólva megjegyzi, hogy helyi ügyekben sikerrel lobbiztak, de úgy véli, hogy „a magyar nemzetállam-építő kormányzati törekvéseknek (például az oktatásban) ők sem tudtak gátat szabni” (228. o.). Ha azonban összehasonlítjuk a korszak végén a német nyelvű elemi és középiskolák számát az egykori Királyföldön a román, vagy még inkább a szlovák iskolák számának alakulásával, akkor kitűnik, hogy bár tényleg nem sikerült – nem is sikerülhetett – mindent kivédeniük, de a szászok ilyen téren is igen sikeresnek bizonyultak: iskoláik államosítását – és ezzel együtt a magyarosító törekvéseket – például sikerrel védték ki.²

A téma kapcsán nem hagyhatom szó nélkül, mert a magyar történetírásban meggyökeresedett tévhitről van szó, hogy – a szász képviselők kivételével – jószerint csak azokat a képviselőket tekintik valamelyik nem magyar etnikumhoz tartozónak, akik nemzetiségi pártokban politizáltak. Igaz ugyan, hogy nem egyszerű annak megállapítása, ki milyen etnikumhoz sorolható (227. o.), sőt, bizonyos esetekben reménytelen vállalkozás, sok más esetben azonban a képviselők életrajzának tanulmányozása alapján eldönthető a kérdés. A félreértések elkerülése végett: nem azt kérem számon a disszerenstől, hogy nem mélyedt el több ezer képviselő életrajzában, hanem a kérdés problematizálását, illetve a korabeli sajtó

---

² Joachim von Puttkamer: *Schulalltag und nationale Integration in Ungarn. Slowaken, Rumänen und Siebenbürger Sachsen in der Auseinandersetzung mit der ungarischen Staatsidee 1867–1914*. München, Oldenbourg, 2013. 447.

használata helyett az újabb szakirodalom figyelembevételét hiányolom. A románok száma ugyan tényleg jelentősen lecsökkent, miután 1869-től az erdélyi román nemzeti mozgalmon belül a passzivitás szószólói kerekedtek felül, de a románok sem tűntek el teljesen a parlamentből. A szerző figyelmébe ajánlom Ovidiu Iudean kolozsvári kolléga doktori disszertációjának angol nyelvű változatát.³ Ő 1881–1918 között 39 olyan román származású képviselőt azonosított, akik románnak tartották magukat, sokan közülük szerepet vállaltak a két román egyház egyikében, különböző román egyesületekben, de a kormánypárt színeiben ültek a pesti Képviselőházban. Ők tehát megfeleltek Tisza István elvárásának, hogy akkor lesznek „hű polgárai nemcsak a magyar hazának”, hanem saját etnikumuk érdekét is hathatósabban képviselik, „ha egyik vagy másik magyar politikai pártba beolvadnak” (231. o.). Érdekes módon azonban a legutóbbi időkig róluk senki nem vett tudomást, a román történetírás nem tudta őket beilleszteni a nemzeti narratívába – ezt a vonalat képviseli amúgy a szerző által idézett egyetlen román nyelvű bibliográfiai tétel is (49. l. 301. o.) –, a magyar pedig automatikusan besorolta a névtelen kormánypárti magyar képviselők közé.

Új és figyelemre méltó az interpellációról, valamint a kérvényezésről és feliratokról szóló rész. Ahogy a szerző is megállapítja, az interpellációknak fontos szerepük volt mind a nyilvánosság, mind kormányzati politika ellenőrzése szempontjából. Az érzékeny elemzés meggyőző magyarázatot ad a kérvényezés rendi időkre visszanyúló gyakorlatának továbbéléséről, sőt virágzásáról a dualizmus idején. Érdekes az interpellációk tematikai megoszlásáról készült táblázat (27. táblázat, 250. o.); bár a szakpolitikai és választókerületi ügyeket szerencsésebb lett volna szétválasztani, annál is inkább, mivel ez a kategória több ciklusban is az összes interpelláció felét, sőt közel kétharmadát tette ki. A kérvények és feliratok esetében is jó lett volna egy hasonló táblázat, de legalább egy olyan, amelyik ciklusonként adja meg ezek számát.

Az erőszak megnyilvánulásának egyes konkrét eseteiről többen is írtak, de most kapunk először módszeres áttekintést a képviselőket érintő, illetve a parlamenten belüli erőszak megnyilvánulási formáiról. A mentelmi, és azon belül a verbális (rágalmazás, becsületsértés) és fizikai (párbajvétség, testi sértés stb.) erőszakkal kapcsolatos ügyek számának folyamatos növekedése főként a századfordulótól jól mutatja a politika stílusváltását, a „politizálás egyre durvuló hangnemét”. Az egyszerre szakszerűen és érdekesen megírt alfejezet bemutatja az erőszak különböző formáit, ezek időbeni alakulását és kihatásukat a parlament megítélésére. A parlamenti erőszak mérlegének megvonásakor még teljesebb lett volna a kép, ha a szerző a politikai kultúra változását tágabb európai perspektívába ágyazta volna. Igaz, utal Mark Twain

---

³ Ovidiu Emil Iudean: *The Romanian Governmental Representatives in the Budapest Parliament (1881–1918)*. Cluj-Napoca, Mega, 2016.

híressé vált leírására a bécsi parlamentről, de Európán belül jelentős különbségek voltak ilyen szempontból, főképp Észak- és Dél-Európa között.

Szintén a szerző kultúrtörténeti perspektívájának köszönhető a parlamentet mint színházat bemutató rész (IV. fejezet: *Színház – a parlamenti politizálás mint előadás*). Nem csak a parlamenti munka megértéséhez visz közelebb, hangulatában is képes visszavarázsolni a dualizmus kori képviselőház atmoszféráját. Nagy élvezettel olvastam nemcsak a karzatokról, hanem a képviselői beszédről, stílusról szóló részt is. A szerző kiváló arányérzékkel emeli ki az általános vonásokat, tendenciákat. Az országgyűlés reprezentációja olyan viszonylag új technikákat is igénybe vett, mint a fénykép. A korszak végére már egyes lapok is használták a fotót új kormányok tagjai vagy új képviselők bemutatásakor. Az erről szóló kis rész inkább csak felvillantása a témának, de felhívnom a szerző figyelmét Szathmári Pap Károly munkájára, ő ugyanis 1842-ben portrészorozatot készített az erdélyi diéta képviselőiről, és az arcképcsarnok 2008-ban Murádin Jenő művészettörténész gondozásában meg is jelent.⁴ Az újságírók egyre növekvő szerepéről, a velük és a nyilvánossággal szemben megnyilvánuló kettősségről rövid, de a lényegét megragadó képet kapunk.

Az előbbi rész folytatásaként a parlament mint a társas élet színhelye is megjelenik; megelevenednek a büfé, a folyosó, a párklubok, és csak sajnálhatjuk, hogy nem kaptak nagyobb teret. Személy szerint szívesen olvastam volna részletesebb elemzést a kommunikáció rejtett normarendszeréről – frappáns kis rész szól például a tegezés szokásáról –, és jó lett volna itt is a nemzetközi, illetve egyes témák kapcsán a Főrendiházzal való összehasonlítás.

Cieger András dicséri, hogy a hivataltörténeti rész sem száraz és unalmas. A házelnök hatásköréről, munkájáról, közjogi helyzetéről alapos elemzést olvashatunk. A házelnökökről egy miniatűr – a prozopográfia irányába mutató – kollektív portrét is kapunk, de hiányoltam az alelnökök és a jegyzők kissé részletesebb bemutatását, hiszen így a jegyzőkről csupán két mondat szól a hivatali szervezetet taglaló részben. A hivatali szervezet bemutatása a kulisszák mögé enged betekintést. Láthatjuk, hogy a képviselői beszédből hogyan lett nyomtatott szöveg. A szerző a kéziratárban található beszédvázlatok felhasználásával rekonstruálja a folyamatot; a képviselőházi naplóval való összehasonlítás, valamint visszaemlékezések felhasználása révén pedig a napló szerkesztésének fortélyai is betekintést kapunk. A háznagy és a gyorsírói iroda bemutatása mellett a többi alkalmazotti kategória éppen csak feltűnik, de a néhány példa – mint Deák Ferenc másodunokahúga, aki a takarítók felügyelője volt, vagy a Laczkovich család mint az alkalmazotti dinasztiák egyik példája, vagy az országgyűlési hivatalnokból lett

---

⁴ Szathmári Pap Károly: *Erdélyi országgyűlési arcképcsarnoka 1842*. Közzéteszi: Murádin Jenő, Budapest, 2008.

képviselők – is mutatja, hogy ez az érdekes és sajtós világ szintén megérdemelné a további kutatást.

Lezárásként a háborús képviselőházzal találunk egy rövid összefoglalót, majd az eredmények összegzésével zárul a szöveg. A szerző előbb a parlament szerepét illető véleményeket veszi számba. Bár a kortársak és a történészek is sok kritikával illették a dualizmus kori országgyűlést, azért az túlzás, hogy a „parlament működésképtelenségében egyetértettek” volna (432. o.). Három oldallal később ennél jóval árnyaltabban és óvatosabban fogalmaz a szerző, amikor kiemeli, hogy „számos olyan folyamat zajlott le a hazai parlamenti életben, amely párhuzamba állítható a nyugat-európai fejlődéssel” (435. o.). Persze felmerül a kérdés, hogy mit értünk Nyugat-Európán: a korszakban végig mintának tekintett angol parlamentarizmussal, a franciával, esetleg a némettel vagy netalán a portugállal állítható-e párhuzamba a magyar fejlődés. Ezzel inkább csak azt szeretném érzékeltetni, hogy a fejlődés korántsem volt egységes még Európa nyugati felében sem, és az absztrakt mintákhoz való viszonyításon túl jóval termékenyebb megoldás – ahogy erre a szerző maga is vállalkozott – összehasonlító vizsgálatok elvégzése egy-egy konkrét kérdés kapcsán. Ez a folyamat különben főleg a politológusok jóvoltából elindult, de történészek is szerveztek olyan konferenciákat, jelentettek meg köteteket, amelyek lehetővé teszik a későbbi alaposabb összehasonlítást.

Cieger András hét pontban összegzi főbb eredményeit, ezeket a kötetben alaposan indokolta, és ezek mindegyikével magam is egyetértek. Úgy vélem, a könyv nagy erénye a kérdés szakszerű és érdekesítő összefoglalása mellett éppen ezekben az új eredményekben rejlik: a politikusi hivatás átalakulása és a törvényhozói munka szakszerűsödése mellett a politika és nyilvánosság viszonyának vizsgálata, a parlamenti kisebbség lehetőségeinek és érdekérvényesítő képességének alapos és árnyalt bemutatása, valamint az írott szabályokon túli gyakorlat és a kulisszák mögötti világ feltárása. Teljes mértékben egyetértek a disszerens téziseiben megfogalmazott azon állításával, hogy „a modernizációs kritériumok merev alkalmazása több fontos – ám nehezen mérhető – változást takar el” – ahogy erre a közelmúltban megjelent munkák esetében is láthattunk példákat. Véleményem szerint a szerzőnek sikerült az arany középutat megtalálnia, és egy merev normarendszer alkalmazása és számonkérése helyett érzékeny és értő elemzést kapunk a dualizmus kori Képviselőház működéséről.

A táblázatok szerencsés módon egészítik ki a szöveget, informatívak, de nem tartalmaznak fölösleges adatokat. A szép kiállítású kötet illusztrációi ugyancsak hozzájárulnak a minél teljesebb kép kialakításához.

A végén néhány a teljes kötetre vonatkozó kritikai megjegyzés: nagyon jónak tartom, hogy viszonylag gyakran történik utalás a külföldi parlamentek gyakorlatára, de több esetben hiányzik a hivatkozás (pl. 91. o. az inkompatibilitásról írva); és az összehasonlítást módszeresebben is végig lehetett/kellett volna vinni.

A világos és logikus szerkezet ellenére vannak bizonyos apró következetlenségek és redundanciák. Főként az első fejezet esetében meglehetősen zavaróak az állandó hátrautalások. Egy ilyen jellegű munka esetében az utalásokat nem lehet kiküszöbölni, de néhány ponton talán el lehetett volna kerülni a fölösleges ismétléseket. A II.1. alfejezet megismétel részeket a Bevezetésből, azaz valószínűleg fordítva történt, ezért fordulhatott elő az, hogy néhány mondat szó szerint ismétlődik a 21. és 89. oldalon. Úgyszintén a II.1. alfejezetet alaposabban össze kellett volna dolgozni a VI.1. alfejezettel (főleg a 387–388. oldallal), hiszen a házelnökről szóló rész is átfedést mutat a házszabályok ismertetésével, de a II.5. alfejezettel is (a képviselői hiányzásokról). A mentelmi jogról a II.1. alfejezetben van szó, de a szerző a III.6. alfejezetben tárgyalja a mentelmi ügyeket. A „politizálás egyre durvuló hangnemét” és néhány más összegző kitélt pedig számtalan helyen említ. A kötet erényei mellett azonban eltörpülnek ezek az apró hiányosságok.

Az opponensi bírálathálátlan és részben igazságtalan műfaj, hiszen a disszertáció apró, sokszor lényegtelen hibái jóval nagyobb teret kapnak, mint alapvető erényei, fontos, új eredményei. Szeretném tehát hangsúlyozni, hogy Cieger András tollából több éves levéltári és más forrásokot feltáró kutatás nyomán, új szempontok szerint és új témákat bevonva, a hazai és nemzetközi szakirodalom alapos ismeretében – és azt részben átértékelve – kiváló monográfia született. Könyve számos új eredménnyel gazdagítja a témát, és kiegyensúlyozott, árnyalt képet nyújt a dualizmus korának parlamentjéről, elsősorban annak Képviselőházáról. A szerzőnek teljes mértékben sikerült teljesítenie kitűzött célját, mivel a könyvben tényleg a „látszólag jól ismert magyar parlamenti élet új szempontú elemzését” (12. o.) kapjuk.

A világos, logikus és arányos felépítésű, jó stílusban megírt monográfia nem csak kiváló kézikönyv, amelyik meggyőződésem szerint hosszú ideig a kérdés alapmunkájaként fog szolgálni, hanem tudományos szempontból is új eredményeket hoz, és a kérdéskör alapos elemzése révén teljes mértékben megfelel az akadémiai doktori értekezésekkel szemben támasztott elvárásoknak. A fentiek alapján melegen javaslom az értekezés nyilvános védésének kitűzését és az MTA doktora cím odaítélését Cieger András számára.

Kolozsvár, 2022. július 15.

Pál Judit
az MTA külső tagja